

ÚVOD

Potřeba nových základů

V roce 1874 četl Karl Marx dílo *Státnost a anarchie*¹ od Michaila Bakunina, jednoho ze zakladatelů anarchismu, tedy mezinárodního revolučního hnutí, a hlavního Marxova rivala v boji o kontrolu I. internacionály. Marx se k ničemu nestavěl pasivně a při čtení Bakunina si dělal výpisky klíčových pasáží knihy a opatřil je vlastními poznámkami. Výsledný rukopis, který Marx nikdy nezamýšlel publikovat, lze číst jako debatu mezi nejvýznamnějším anarchistou a nejvlivnějším komunistou devatenáctého století. Následuje krátká pasáž:

Bakunin: Všeobecné právo volby lidových zástupců a „vládců státu“ celým lidem – něco takového jako celý lid v dneš-

¹ Viz Marx, K., Konспект Bakuninovy knihy „Státnost a anarchie“, in: Marx, K. – Engels, B., *Spisy*, sv. 18, Nakladatelství politické literatury, Praha 1966, s. 649.

ním smyslu fantasma „to je poslední slovo marxistů, jakož i demokratické školy – lež, za níž se skrývá despotismus vládnoucí menšiny, o to nebezpečnější, že vypadá jako výraz takzvané vůle lidu.

Marx: Při kolektivním vlastnictví mizí takzvaná vůle lidu a dělá místo skutečné vůli družstva.

Bakunin: Tedy výsledek: řízení velké většiny lidové masy privilegovanou menšinou. Ale tato menšina, říkají marxisté, bude složena z dělníků. Ano, s dovolením, z bývalých dělníků, kteří však, jakmile se stanou zástupci či vládci lidu, přestanou být dělníky.

Marx: Právě tak málo jako dnes továrník přestane být kapitalistou, protože se stal obecním radou.

Bakunin: A budou se dívat na všechny obyčejné dělníky z výše „státnosti“; nebudou už zastupovat lid, nýbrž sebe a své „nároky“ na řízení lidu. Kdo o tom pochybuje, nemá vůbec ponětí o lidské přirozenosti.

Marx: Kdyby pan Bakunin měl ponětí alespoň o postavení manažera v dělnické družstevní továrně, šly by všechny jeho sny o vládnutí k čertu.

Nejtragičtější ironií dějin minulého století je, že vlády, které se hlásily k marxismu, prokazují nade všechnu pochybnost, jak moc se Marx mýlil a jak ponuře prorocké byly Bakuninovy „noční můry týkající se nadvlády“. Bakuninovo nabízené řešení problému nadvlády by se také bezpochyby minulo úspěchem; když však naznačuje, že ten, jehož názory jsou podobné názorům Marxovým nebo jeho následovníků, „neví vůbec nic

o lidské přirozenosti“, jen stěží s ním lze nesouhlasit. Marxův omyl v chápání lidské přirozenosti nebyl jen malou chybou. O třicet let dříve, v jedné z proslavených „Tezí o Feuerbachovi“ (VI) Marx píše:

... lidská podstata není nějaké abstraktum vlastní jednotlivému individuu. Ve své skutečnosti je to souhrn společenských vztahů.

Z tohoto přesvědčení vyplývá, že pokud by bylo možné změnit „soubor společenských vztahů“, pak lze také zcela změnit lidskou přirozenost. Tento výrok vystihuje samu podstatu marxismu a v širším smyslu podstatu celého marxistického myšlení. Ve svém důsledku ovlivňuje podstatnou část myšlení celé levice.

Levice potřebuje nové paradigma. Kolaps komunismu a skutečnost, že demokratické socialistické strany rezignovaly na tradiční socialistický cíl společného vlastnictví výrobních prostředků, zbavil levice cílů, které měla po více než dvě století, během nichž se formovala a získala velkou politickou moc a intelektuální vliv. Ale to není jediný důvod, proč levice potřebuje nové paradigma. Odborové hnutí představovalo hnací motor levice v mnoha zemích, a vlastně cosi jako rodinné stříbro. Čeho se kapitalistům nepodařilo dosáhnout během celého století represivních opatření proti vůdcům odborového hnutí, činí za ně Světová obchodní organizace, nadšeně podporovaná sociálnědemokratickými vládami na celém světě. Když se odstraní bariéry pro dovoz, oslabí se pozice národ-

ních odborových svazů. Nyní, když se dělníci v zemích s vysokými příjmy dožadují lepších podmínek, mohou šéfové hrozit, že továrnu zavřou a že budou dovážet zboží z Číny nebo jiné země, kde jsou platy nízké, a odbory nebudou dělat žádné potíže. Odbory si mohou udržet svůj vliv jen tak, že se budou organizovat mezinárodně; ale když budou rozdíly v životní úrovni dělníků tak vysoké, jako jsou v dnešní době řekněme mezi Čínou a Evropou, chybí společný zájem tak učinit. Nikdo nevidí rád, když se jeho životní úroveň zhoršuje, ale zájem německého dělníka na tom, aby si mohl dovolit splácet nový automobil, se pravděpodobně nesetká s velkým porozuměním u čínských dělníků, kteří doufají, že budou schopni dopřát svým dětem adekvátní zdravotnickou péči a solidní vzdělání.

Neznám odpověď na oslabení odborového hnutí ani na problém, který to představuje pro politické strany čerpající tradičně značnou část svého vlivu z tohoto hnutí. Nezaměřuji se v tomto textu ani tak na levice coby organizovanou politickou sílu, jako spíše na levice ve smyslu širokého myšlenkového proudu, tedy celého spektra myšlenek, které mají za cíl vytvořit lepší a spravedlivější společnost. Levice chápáná v tomto smyslu nutně potřebuje nové, neotřelé myšlenky a přístupy. Jsem toho názoru, že jedním zdrojem potřebných inovujících myšlenek, které by mohly přispět ke znovuoživení levice, je takový přístup k lidskému sociálnímu, politickému a ekonomickému chování, který bude pevně spočívat na moderním chápání lidské přirozenosti. Nastal čas, aby si levice začala vážně uvědomovat skutečnost, že jsme živočichové, kteří

prošli evolucí, a že neseme důkazy tohoto dědictví nejen jako součást své anatomie a DNA, ale také ve svém chování. Jinými slovy, nastal čas vytvořit darwinovskou levici.

Co je podstatou levice?

Je možné, aby levice vyměnila Marxe za Darwina a stále zůstala levicí? Abychom dospěli k odpovědi na tuto otázku, je nutné si položit jinou otázku: Co činí levici levicí, co je její podstatou? Moje odpověď na tuto otázku je osobní. V průběhu minulého roku jsem natočil televizní dokument a také napsal knihu o člověku jménem Henry Spira. Jeho jméno většině lidí nic neřekne, ale Spira je nejpozoruhodnější osobou, s jakou jsem měl tu čest spolupracovat. Když mu bylo dvanáct, žil se svou rodinou v Panamě. Jeho otec vedl malý obchod s oblečením, ale nedařilo se mu, a aby ušetřili peníze, přijala rodina nabídku zámožného přítele a usadila se v jeho sídle. Dům to byl ve skutečnosti tak velký, že zabíral celý městský blok. Jednou se dva muži, pracující pro majitele domu, zeptali Henryho, zda nechce jít s nimi vybírat nájemné od nájemců. A tak na vlastní oči viděl, z čeho je placen luxusní život jejich dobrodince. Jeli do slumů, kde byli chudí lidé terorizováni ozbrojenými výběřčími nájemného. Tehdy neměl Henry žádný pojem o „levici“, ale toho dne se stal její součástí. Později se Spira přestěhoval do USA, kde se stal trockistou, pracoval na obchodních námořních lodích, v éře mccarthismu se dostal na černou listinu a pak, když získal právo znovu pracovat na lodích, stal se klíčovou postavou reformního hnutí, které kritizovalo zkorum-

pované odborové bossy Národní námořní unie. V roce 1956 jel na americký jih, aby podporoval boj černochů, kteří bojkotem místních autobusů usilovali o právo sedět na stejných místech jako běloši. Když Fidel Castro svrhl Batistovu diktaturu, jel Spira na Kubu, aby na vlastní oči viděl tamní pozemkovou reformu, a po návratu do USA se snažil získat veřejnou podporu proti pokusům CIA svrhnout Castra. Odešel od trockistů, protože ztratili kontakt s realitou, a vyučoval v New Yorku ve veřejných školách děti z ghetta. Jako by toho pro jeden jediný život nebylo dost, přečetl si v roce 1973 můj esej *Osvobození zvířat* a usoudil, že tady je další skupina zneužívaných tvorů, která potřebuje jeho pomoc. A tak se stal nejlivnějším aktivistou hnutí za práva zvířat ve Spojených státech amerických.

Spira má dar prostého a výstižného vyjadřování. Když jsem se ho zeptal, proč strávil více než polovinu století takto angažovanou prací, jednoduše řekl, že je na straně slabých, ne silných, utlačovaných, ne utlačovatelů, tažných zvířat, ne jezdců na nich. A mluví o obrovském množství bolesti a utrpení, které existuje v našem světě, a o své touze je snížit. A to je, podle mne, celý smysl levice. Je mnoho způsobů, jak být na straně levic, a ten Spirův je jen jedním z nich. To, co ho motivuje, je základem veškeré opravdové levic. Pokud pokrčíme rameny nad zbytečným utrpením slabých a chudých, vykořisťovaných a okrádaných či těch, kteří prostě nemají dostatek prostředků, aby vedli alespoň trochu důstojný život, pak nejsme levicí. Říkáme-li, že svět takový prostě je a vždy bude a my s tím nic nenaděláme, pak nejsme součástí levic. Levicé totiž s touto situací něco dělat chce.

Mohl bych se tu dlouze rozepisovat o filosofických základech rovnostářšjší společnosti, o kterou by levice měla usilovat. Na toto téma však již bylo vydáno takové množství knih, že by zaplnily středně velkou veřejnou knihovnu, a já nyní nechci tuto literaturu rozmnožovat. Postačí napsat, že je mnoho různých pojetí rovnosti, které jsou slučitelné s obrazem levice, jak ji zde vykresluji. Co se mého vlastního etického stanoviska týče, jsem utilitarista a z této pozice přímo vyplývá imperativ zmenšovat utrpení. Přestože si jakožto utilitarista necením rovnosti pro rovnost samu, velice jasně si uvědomuji platnost tzv. principu klesajícího mezního užítku. Ten říká, že zatímco určitá peněžní částka, dejme tomu 100 britských liber, nebude příliš užitečná někomu, kdo má beztoho velký majetek, bude mimořádně užitečná velice chudému člověku. Jestliže ve světě, kde 400 nejbohatších lidí vlastní jmění, které je větší než jmění nejchudších 45 procent světové populace² – zhruba 2,3 miliardy lidí – a kde více než miliarda lidí žije s méně než jedním dolarem na den,³ pak nás výše uvedený princip dostatečně opravňuje k tomu, abychom začali usilovat o spravedlivější distribuci zdrojů.

Když jsem tedy v hrubých obrysech vysvětlil, co míním pojmem „levice“, můžeme obrátit pozornost k politice, která je spojena s darwinismem. Začnu otázkou: Jaký byl tradiční postoj levice ve vztahu k darwinovskému myšlení a proč?

² Barnet, R. J. – Cavanagh, J., *Global Dreams: Imperial Corporations and the New World Order*, Simon & Schuster, New York 1994.

³ Údaj podle World Bank Development Indicators, 1997.